

**Carl Larsson Sparre (1627-1702),
Graninge bruks grundare**

CARL SPARRE (1627-1702)
Målning (beskuren) av D K Ehrenstrahl
SPA

Biografi sammanställd av Daniel Nordin

Carl Larsson Sparre (1627-1702)

Carl Larson Sparre var grundaren av Graninge bruk i Ångermanland. Arkiven efter de Ångermanländska bruken som kom att bli Graningeverken AB finns hos Näringslivsarkiv i Norrland-NIN.

Biografin är sammanställd av Daniel Nordin, **Näringslivsarkiv i Norrland-NIN**, hösten 2017 och våren 2018 (samlandet av information har dock skett under en längre tid), med hjälp av en brokig samling källor och stöd av flera kunniga personer, t.ex. NIN:s ordförande Kjell-Åke Hermansson, Graningehistorikern Nils-Evert "Nicke" Visén, Mittuniversitetets Erik Nydahl, arkivarie Annika Alke på Landsarkivet i Härnösand, och historikern Lars Högberg.

Innehåll

1. Källor	sid. 3
2. Bakgrund	sid. 4-6
3. Carl Larsson Sparre	sid. 6-11
3.1 Fruar och barn	sid. 6-7
3.2 Karriär	sid. 8-10
3.3 Graninge bruk, trolldomskommissionen och gränskrig mot Danmark	sid. 10-13
3.4 Motgångarna och slutet	sid. 13-14

1. Källor

I forskningen kring Graningeverken, brukshistorian i Ångermanland och Carl Larsson Sparre har jag använt mig av följande källor:

- Arkiven efter Graningeverken AB med föregångare hos Näringslivsarkiv i Norrland-NIN
- Historisk Skildring av Graningeverken och dess ledare under 320 år (1995), av Nils-Åke Olsson, ISBN 91-630-3489-1
- Graningeverken historisk skildring (1909), av Johan Axel Almqvist
- Papper och massa i Ångermanland (2000), av Christian Valeur, ISBN 91-971252-5-3
- Jarlens Sekel: en berättelse om 1200-talets Sverige (2012), av Dick Harrison, ISBN 9789174413595
- Krutrök över Jämtland (2001), Erik J Bergström, ISBN: 91-79481701
- Svenska folkets underbara öden IV, Karl XI:s och Karl XII:s tid, s.253, Carl Grimberg
- Minnesblad ur Holms Säteris och dess bruks historia (1956), Fil. Dr. Erik Modin
- Ångermanländsk Järnhantering (1952), P Norberg
- Byggnader och kulturmiljöer i Västernorrland (1977), Länskommittén för Byggnadsvårdsåret i Västernorrlands län
- Forskarhandledning över Graningeverkens arkiv (2008), Fil. Dr. Erik Nydahl
- Båtmanskompanierna i Ångermanland, Hans Högman
- Länsstyrelsen Västernorrlands hemsida
- Sollefteå kommuns hemsida
- www.adelsvapen.com
- www.gavledraget.com
- www.geni.com
- historiesajten.se
- <https://sv.wikipedia.org>

2. Bakgrund

Adelsätt: Sparre af Rossvik.

Sparre av Rossvik (adlig ätt nr 7)

Sparren är ett av de vanligast förekommande motiven på vapensköldar under medeltiden. Ett sparmotiv är två snedbjälkar, utgående från sköldens bas, som går ihop i en spetsig vinkel. Därför är också släktnamnet Sparre problematiskt, eftersom det fanns flera ätter som betecknades som Sparre. Den ätt som kallades Sparre av Vik kan härledas bak till riddare Arnvid Gustafsson, som dödades vid Nyköpings gästabud 1317. Den fortlevande ätten **Sparre af Rossvik** är betydligt yngre och härstammar från den västgötske väpnaren Sigge Laurensen, död 1442 eller 1443. När 1500-talets genealoger förde ihop flera av dessa ätter under ätten Sparre så skedde det ganska ofta på lösa antagelser och gissningar. Äldst av släktgrupperna är den s.k. Toftasläkten (Tofta, Adelsö, Stockholm) och dess stamfader Abjörn Sixtensson (död 1310). Under 1300-talet innehade Toftasläkten många av rikets höga ämbeten i flera generationer.

Sparre av Rossvik, adlig ätt nr 7

Sparre, friherrlig ätt nr 11

Carl Larsson Sparre (1627-1702) var sonson till rikskanslern **Erik Larsson Sparre** (13/7 1550-20/3 1600), som kom i onåd vid maktspelet mellan hertig Karl och Kung Sigismund och halshöggs på torget i Linköping år 1600, vid Linköpings Blodbad. **Erik Larsson Sparre** (1575-1600) rikskansler (riksråd) 1593-1600 och var en framstående skrifthållare, som bl.a. behärskade latin, och lär ha intresserat sig för det dåvarande **riksarkivets** ordnande. 1583 upphöjd i skotsk baronvärdighet av kung Jacob VI. 1585 utarbetade han skriften *Pro Lege, Rege et Grege* (För lagen, kungen och folket) i vilken han hävdar att kungen måste styra riket i samverkan med rådet. Skriften är grunden till rådkonstitutionalismen, och han framträdde därmed som en av sin tids främsta statsteoretiker. **Erik Larsson Sparre** var son till **Lars Siggesson Sparre** och **Maria Turesdotter Trolle** och föddes på Stora Sundby slott nära Alberga i Öja socken, Södermanland. Den 20 mars 1600 dömdes han för förräderi, att mista liv, ära och gods och avrättades genom halshuggning, tillsammans med bl.a. de andra riksråden Gustaf Banér, Sten Banér och Ture Bielke.

Erik Larsson Sparre ställde sig på **Johan III** (1537-1592): sida mot **Hertig Karl** (1550-1611), senare **Karl IX** (Sveriges kung 1604-1611), och fick 1587 i uppdrag att, tillsammans med **Erik Brahe**, företräda **Sigismund** (Sigismund III Vasa av Polen och storfurste av Litauen) (1566-1632) i förhandlingarna om vem som skulle få ära den polska tronen. **Erik Larsson Sparre** visade sig vara en skicklig diplomat och bidrog i stor utsträckning till att **Sigismund** samma år valdes till polsk kung. Han hamnade dock ändå i onåd hos Johan III eftersom han under förhandlingarna tvingats avge ett villkorat löfte om att Sverige skulle återlämna Estland. 1591 bad hans maka, **Ebba Brahe** (1555-1634), **Johan III** om att **Erik** skulle bli benådad, men då skall Johan III ha skällt ut henne och slagit vilt omkring sig med en järnklubba. 1592 dog Johan III och **Erik Larsson Sparre** försonades med Hertig Karl, men sedan den senare bedrev en allt mer auktoritär politik, försämrades deras relation igen. Sparre undertecknade bl.a. besluten vid Söderköpings

Erik Larsson Sparre 1550-1600

Riksdag 1595 där bland annat hertigen erkändes som riksföreståndare och beslut fattades att alla katoliker skulle utvisas ur landet. När **Hertig Karl** ville angripa **Clas Eriksson Fleming** (1530-1597), som var allierad med **Sigismund**, protesterade **Sparre**. **Sparre** och flera rådsmedlemmar begav sig till Polen, där de övertalade **Sigismund** att återvända till Sverige. **Sigismund** besegrades 1598 och tvingades i en överenskommelse att överlämna rådsherrarna (däribland Sparre) till **Hertig Karl**. **Hertig Karl** lät avrätta samtliga vid Linköpings Blodbad, på skärtorsdagen den 20 mars 1600.

Kung Sigismund, ca 1590, målning av Martin Kober

Enligt en sägen så skall **Erik Larsson Sparre** ha räddat livet på en liten pojke som höll på att dränkas i Klara sjö. Pojken skall ha varit **Erik XIV:s** son, **Gustav Eriksson Vasa** (sonson till **Gustav Vasa**) och han skulle dränkas på order av sin farbror, **Johan III**.

Carl var son till riksrådet (benämns också lantmarskalk) **Lars Eriksson Sparre** (1590-1644), som var stor godsägare i södra Sverige. Född på Sundby 1 januari 1590. Hovmästare till **Drottning Maria Eleonora** (1599-1655), assessor i Svea hovrätt, hovrättsråd, ståthållare på Jönköping och Landshövding i Uppsala Län. Gift (1) med **Märta Banér** 1617 (dotter till riddaren och riksrådet **Gustaf Axelsson Banér** och grevinnan **Christina Sture (Natt och Dag)**), och gift (2) 1641 med **Catharina Bååt** (dotter till vice presidenten **Jacob Jacobsson Snakenborg (Bååt)** och **Kerstin Tott**). **Lars Eriksson Sparre** fick 10 barn med sin första fru, där **Carl** var nr 8 i syskonskaran, men inga barn med sin andra fru.

Gustav Eriksson Vasa 1568-1607

Sparre (friherrlig ätt nr 11)

Peder Eriksson Sparre (1592-1647), son till **Erik Larsson Sparre** (se adliga ätten **Sparre av Rossvik**) och alltså farbror till **Carl Larsson Sparre**. Föddes den 25 april 1592 på Rydboholm i Östra Ryds socken (idag i Söderköpings kommun i Östergötland). Gift (1) 1626 med **Elsa Arvidsdotter Posse** (8 barn) och (2) 1640 med **Christina Ryning** (1 barn). Han var assessor vid Svea Hovrätt, kammarherre hos **Drottning Maria Eleonora**, Riksråd, President i Dorpats (idag Tartu, Estland) och Göta hovrätter. Död 18 augusti 1647. Han upphöjdes i friherrligt stånd (s.k. politisk rehabilitering eftersom han fick tillbaka de rättigheter som tagits ifrån ätten år 1600) jämte sin bror **Ture** och sina brorsbarn (däribland **Carl Larsson Sparre**) eller samtliga då levande Sparrerska descendenter den 6 mars 1647 av **Drottning Kristina** (1626-1689). Ätten har förgrenat sig i grevliga ätterna Sparre (nr 74), Sparre (nr 111), Sparre af Sundby och Sparre af Söfdeborg.

Friherre

Friherre kommer av tyska Freiherr och uppkom i det Tysk-Romerska riket på 1000-talet och betecknade då en läntagare direkt lydande under kejsaren. Internationell motsvarighet till friherre är baron. De högadliga titlarna greve och **friherre** infördes i Sverige av **Erik XIV** (1533-1577), vid dennes kröning 1561, då nio personer upphöjdes till friherrlig värdighet, och de utgjorde en ny nivå ovanpå riksrådsadeln och lågadeln. I Sverige är friherrlig värdighet den näst högsta adliga värdigheten efter greve. I en ätt som adlades före 1809 fick alla legitima barn faderns adliga rang vid födseln. Friherrar har rätt till titeln "högvälborne". Under 1625-1886 introducerades 406 friherrliga ätter och på 1990-talet fanns 124 av dessa kvar.

3. Carl Larsson Sparre

Carl Larsson Sparre föddes 1627 på Revels slott i Livland (nuvarande Tallinn, Estland). Redan som spädbarn blev CLS kaptan vid Lif- och Hovregementet. Friherre till Kronoberg. I början var han bosatt på Ulvåsa slott (ett folkungagods sedan medeltiden känt som Heliga Birgittas släktgård).

Han var gift 2 gånger. Hans första fru var **Maria Bååt** (gift 1650 på Stockholms slott), som dog 1656 i Warszawa dit hon följt sin man under polska kriget. Hans andra fru var **Catharina Lucia von Minnigerode** (gift 1659 på Kronoberg), dotter till **Hans Jobst von Minnigerode** och **Margareta von Falkenberg**. Sparre fick från de båda äktenskapen fjorton barn (6 stycken med Maria och åtta med Catharina Lucia) varav elva nådde vuxen ålder (4 söner och 7 döttrar). Bland dessa general **Carl** (1650-1691) som var i venetiansk tjänst och sköts på Morea den 18 februari 1691, överste **Ture Sparre** (1654-1683), som också var kaptan vid prinsen av Oraniens garde och överste för ett holländskt regemente, och majoren **Jacob Casimir Sparre** (1661-1701) som var ryttmästare vid Östgöta kavalleriregemente och livregementet till häst.

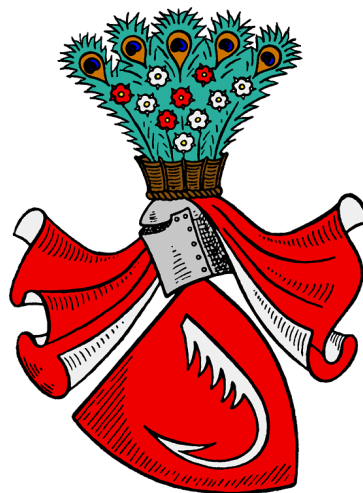

Gift (1), **Maria Bååt** (död 10 juni 1656 i Warschau (Warszawa), begravd i Strängnäs). Bååt (nr 3) är en gammal svensk frälseätt från Småland. Namnet kommer av ättens sköldmärke, som är en båt.

Gift (2), **Catharina Lucia von Minnigerode** (stavas också ibland Minningerode) (född 1628 i Bockelhagen, Thüringen, död 10/8 1697, begravd i Ekebyborna). Minnigerode är en gammal adelssläkt från Niedersachsen som går att spåra till åtminstone så tidigt som 1203.

Bååt, adlig ätt nr 3

Minnigerode, tysk adelssläkt från Niedersachsen

Barn (1), **Carl** (1650-1691), Generalmajor i venetiansk tjänst. Sköts till döds på Morea, 41 år gammal.

Barn (1), **Lars** (1652-1664). Död 11 år gammal.

Barn (1), **Svante** (1653-1664). Död 10 år gammal.

Barn (1), **Ture** (1654-1683). Friherre till Kronoberg. Överste för ett holländskt infanteriregemente. Död 28 år gammal.

Barn (1), **Gustaf** (1656-1657). Död 1 år gammal.

Barn (1), **Märta** (1650-talet-1700). Gift med friherre Johan Rosenhane. Tvilling med något av syskonen ovan, oklart vilket).

Barn (2), **Charlotta Eleonora** (1660-1697). Gift med lagmannen Johan Tungel. Död i barnsäng 2 december 1697, 37 år gammal.

Barn (2), **Jacob Casimir** (1661-1701). Major vid livregementet till häst. Död efter långvarig sjukdom i augusti 1701, 40 år gammal. Jacob Casimirs andra son Abraham (1690-1709) som var kvartermästare vid livregementet till häst stupade i slaget vid Poltava den 28 juni 1709.

Barn (2), **Catharina Maria** (1663-1695). Gift med friherre Abraham Leijonhufvud. Död i barnsäng 21 juli 1695, 32 år gammal.

Barn (2), **Beata Juliana** (1664-1708). Gift med kammarherren Carl Persson Natt och Dag. Död 44 år gammal.

Barn (2), **Görvel** (1666-1741). Hovfröken hos drottning Ulrika Eleonora. Död ogift 13 januari 1741, 74 eller 75 år gammal.

Barn (2), **Margareta** (?-1720). Gift med kaptenen Johan Gustaf Boije af Gennäs.

Barn (2), **Ebba** (?-1693). Död ogift 26 juni 1693.

Barn (2), **Erik** (?-1708). Generalmajor i venetiansk tjänst. Död ogift 1708 i Venedig.

Carl Larsson Sparre

Redan i vaggan blev han kapten vid Liv- och hovgardet, och som 21-åring blev han major och som 22-åring överstelöjtnant och sedan gick det raskt framåt i karriären. Den 29 oktober 1651 utsågs han till kommandant vid Halmstads slott och överstelöjtnant vid Kronobergs regemente, endast 24 år gammal. Han var guvernör (motsvarande landshövding) på Ösel i Livland (idag Estland) 1659-1661.

År 1655 utnämndes **Carl** till överste vid Hälsinge regemente (en belöning för tapperhet) och deltog i **Karl X Gustavs** (1622-1660) polska krig ibland annat slaget vid Warszawa 1656 (där han förlorade sin medföljande fru, **Maria Bååt**), Krakow, Czarnowa och Sandemir. År 1657 skickades han hem för att, med sitt regemente, bistå landshövdingen **Johan Oxenstiärna** (1611-1657) i försvaret av Norrland och gränsen mot danskarnas infall från norska sidan. 1658 fanns han vid armén på Själland och 1659 deltog han i den misslyckade stormningen av Köpenhamn den 11 februari.

Han utnämndes 1664 till guvernör över Västernorrland med underliggande lappmarker, samt Jämtland och Härjedalen och bosatte sig på Gävle slott (1664-1677), som var dåvarande residens för guvernören av den delen av landet. **Carls** bror, **Erik** (1618-1673) var också tidigare guvernör i Norrland (Hälsingland, Gästrikland, Härjedalen och Ångermanland), och hans bröder, **Svante** (1623-1652) och **Gustaf** (1625-1689) var även de guvernörer (landshövdingar) i Uppsala respektive Västmanlands län.

Under sin tid i Gävle ingrep **Carl** enligt uppgifter i stadens angelägenheter med både klokhet och intresse. Han ivrade för upplysning och ökade möjligheter för studier för ungdomar och deltog aktivt i grundandet av Gefle gymnasium (1669).

Den 29 mars 1664 utnämndes han till överste vid Livgardet och utsågs till chef för den vaktstyrka som bevakade hertig **Adolf Johan av Pfalz-Zweibrücken** (1629-1689), då denne blivit uppkallad på Stockholms slott för att tvingas till att avstå från riksförmyndarskapet och riksmarskämberet.

*Bakgrund: **Adolf Johan** var son till greven **Johan Kasimir av Pfalz-Zweibrücken**, hertig av Palatine-Kleeburg och kung Karl IX:s dotter **Katarina Vasa** och bror till den svenske kungen **Karl X Gustav**, och ansågs som prins av Sverige fram till 1660. När **Karl X Gustav** dog 1660 var det meningen att **Adolf Johan** skulle ingå i tronföljaren Karl XI:s förmyndarregering, tillsammans med änkedrottning **Hedvig Eleonora** och rikets råd.*

Från denna tid berättas att **Carl Larsson Sparre** mottagit mycket stränga order att inte låta **hertig Johan** (Adolf Johan av Pfalz-Zweibrücken, 1629-1689) att lämna Stockholms slott- det gällde att förhindra **Johans** försök att komma i kontakt med förmyndarregeringen. **Hertig Johan** hade uteslutits ur förmyndarregeringen i mars 1660 och fick därefter inga fler offentliga uppdrag. Det föll sig dock så att **Johan** en dag lyckades smita ut och ta sig ända till högvakten, men **Sparre** hade uppfattat situationen och gensköt honom. Handgemäng uppstod och **hertig Johan** drog sitt svärd, men Sparre tog tag i hertigens värjfäste så hårt att detta bröts av. Därefter fördes hertigen tillbaka till slottet. Senare samma år utnämndes **Sparre** till generalmajor.

1667 köpte han Holms gård i Ångermanland, som genom hans försorg upphöjdes till Norrlands enda säteri 1676. På platsen lät han också uppföra en ståndsmässig herrgård. Holm säteri, belägen vid Ångermanälven, ligger ca 2 mil öster om nuvarande Sollefteå.

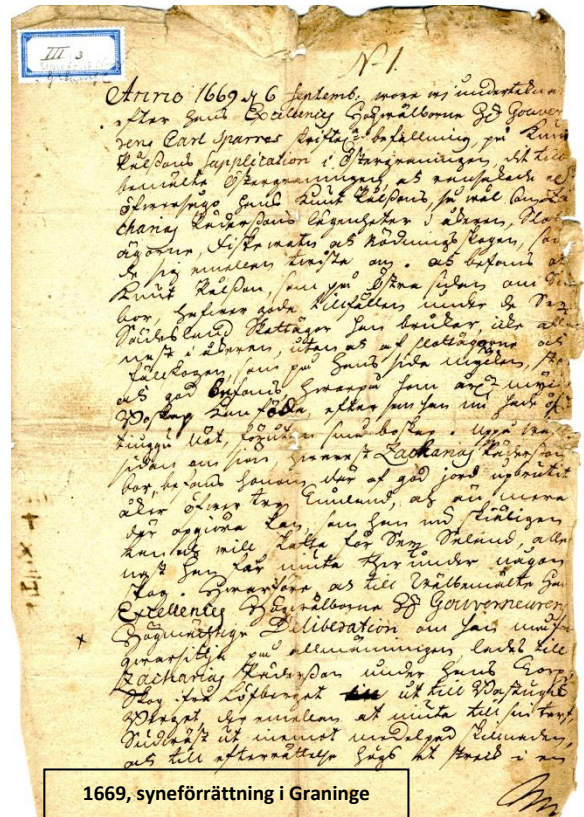
Den 8 september 1668 utnämndes han till generallöjtnant, och 1675 utnämndes han till general av **Karl XI** och tilldelades chefskapet över den norrländska milisen och uppgiften att sköta försvaret av Västernorrland.

Graninge Bruk, trolldomskommissionen och norrländskt gränskrig mot Danmark

År 1669 besökte **Sparre** Graningeområdet för att lösa en marktvist mellan två svedjefinnar genom en syneförrättning (inspektion) i Östergraninge och Sörgraninge. Sparre fann då att trakten hade de råvarutillgångar som krävdes för ett järnbruk (stora skogstillgångar för träkol till masugnarna och forsande vatten från Ledingean till att driva hamrarna), och ansökte om järnbruksprivilegier hos Bergskollegium.

Bergskollegium var ett centralt ämbetsverk i Sverige, som fungerade mellan 1637 och 1857, med uppgift att leda och kontrollera gruvnäringen och metallförädlingen. De utfärdade bl.a. privilegiebrev till masugnar, hammarsmedjor och manufakturverk.

Sparre erhöll sina järnbruksprivilegier den 19 november 1673, med tio års frihet från tionde och hammarskatt, och bruket med masugnar och hammarsmedja stod färdigt 1677 och var det första i Ångermanland. Privilegiebrev från Graninge, Sollefteå, Bollsta och Forsse bruk finns bevarade hos Näringslivsarkiv i Norrland-NIN.

1669, syneförrättning i Graninge

År 1674 utsågs Sparre till ordförande (president) i trolldomskommissionen för Norrland. I oktober samma år inledde kommissionen en omfattande häxprocess i Torsåker, i nuvarande Kramfors kommun. Häxprocesserna i Sverige 1668-1676 kallades "Det stora oväsendet" och "Det stora Blåkullabullet". Kommissionen lät avrätta så många som 71 (65 kvinnor, 2 män och 4 pojkar) personer för häxeri inom Torsåkers pastorat den 1 juni 1675, trots att bara tre av kvinnorna erkänt.

Sannolikt delade **Sparre** till viss del sin tids tro på vidskeplighet och det ondas makt, men mycket tyder på att han också förstod att en och annan oskyldig skulle komma att råka illa ut och att barnen som pekade ut häxor troligtvis inte alltid talade sanning.

Hela denna tragiska händelse verkar ha varit ett byråkratiskt misstag, och att **Sparre** alls inte hade godkänt några avrättningar (det var han, som president över kungliga trolldomskommissionen, som skulle godkänna samtliga avrättningar). Sparre skall ha blivit minst sagt rasande över händelsen och ställde in

MALLEVS MALEFICARVM, MALEFICAS ET EARVM

hærefim framcâ conterens, EX VARIIS AVCTORIBVS COMPILATVS, & in quatuor Tomos iustè distributus,

QUORVM DFO PRIORES VANAS DÆMONVM versutias, prestigiosas coram delusiones, supersticiosas Strigimagarum ævenomas, horrendas etiam cum illis congressus, exatlam demique tam pestifera secta dispositionem, & punitivam complectuntur. Tertius præcipuum Exorcismorum ad Dæmonem, & Strigimagarum maleficia de Christi fidelibus pellenda; Quartus verò Artem Dæmoniacalem, Benedictionalem, & Exorcismalem continet.

TOMVS PRIMVS.

Indices Auctorum, copiosus, verisque non desunt, Editio nouissima, infinitis penè mendis expurgata; cuique accessit Fuga Dæmonum & Complementum artis exorcisticæ. N'ar sine malice, iniquis Pythonicis, vel diuinationis fuerit spiritus, moris moriatur; Leuitici cap. 16.

EVGDVNI, Sumptibus CLAVDII BOVRGEAT, sub signo Mercurij Galli, M. DC. LXXI. ÆCVM PRIVILEGIO REGIÆ

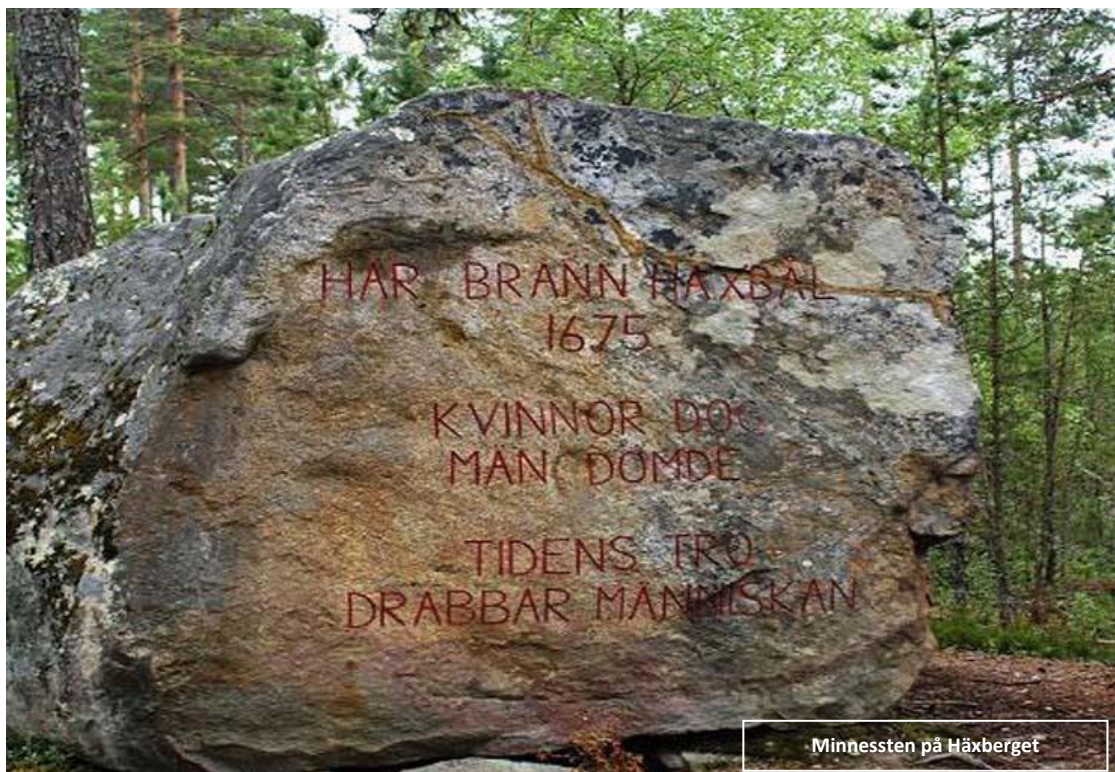
"Häxhammaren", först utgiven 1486

kommissionens fortsatta arbete 1675 – på obestämd tid. I protokoll står b.l.a. att *"Hans Excellens sade sig finna det onda väsen det icke faller honom så troligt, som barnen berättat, -ty befalles att med trolldomsrannsakingar upphöra tills vidare betänkande från H. Maj:t ankommit"*.

En central person, som i sammanhanget bör nämnas, är en fanatisk präst; **Laurentius Christopheri Hornaeus** (1645-1719), som med stor nitiskhet spårade upp misstänkta häxor. Han hade bl.a. skaffat sig s.k. *visgossar*, som påstods kunna se djävulens märke i pannan på de skyldiga och de brukade stå utanför kyrkan och peka ut häxorna. Den 1 juni 1675 höll **Hornaeus** en straffpredikan i Toråkers kyrka. De dömda fördes in i kyrkan där de fick ta emot nattvarden fortfarande ovetande om att de skulle dö. När det så gick upp för dem att det skulle bli en massavrättning blev det panik, men deras släktingar omringade dem med högafflar och dynggrepar så att de inte kunde fly. Efter gudstjänsten fördes alla till Bålberget och där halshöggs de en efter en och brändes därefter på bål. Det är den värsta massavrättning i fredstid som någonsin inträffat i Sverige och det sägs att det var så blodigt att bödeln hade svårt att få grepp om yxan och att få fäste för fötterna.

Sparres fru, **Catharina Lucia von Minnigerode** (1628-1697) ingrep också enligt uppgift i händelserna kring häxprocesserna, och skall ha tagit hand om kvinnor som blivit så misshandlade och sträckta under de smärtsamma och närmast tortyrliknande förhören att de inte kunde utföra något arbete. Dessa kvinnor skall, genom **Lucia** ha fått skydd, vård och till och med försörjning.

De av de dömda i häxprocesserna som ännu var i livet frikändes 1676 och förklarades "dömda på olagliga skäl". Efter 1676 började domstolsväsendet alltmer avvisa trolldomsärenden, och efter 1704 försvann de fällande domarna helt. Den sista som dömdes och avrättades för häxeri i Sverige var pigan **Anna Erikdotter** (1624-1704) i Eskilstuna, som påstods ha alltför god hand med djur, förmågan att stämma blod och att göra människor blinda, döva och stumma (s.k. förgörning). Hon bekräftade också dessa anklagelser och sade sig också kunna trolla fram vargar, vilket hon gjort, och bussat dem på grannens får. Hon sade sig också vara i satans tjänst sedan barndomen. 1734 avskaffades dödsstraffet för trolldom och 1779 avskaffades dödsstraffet för satanspakt. Den sista häxprocessen hölls 1757, men ingen dömdes.

År 1677 brändes det nybyggda Graninge Bruk ner av dansk-norska styrkor, vars mål var att återerövra Jämtland till Danmark. Året därpå gav sig Sparre med sin norrländska milis in i Norge, och lät bränna Röros kopparverk, i vad som ser ut som en ren hämndaktion.

Hyttklocka, Röros Kopparverk 2006

Den 19 september 1677 brändes Graninge Bruk ner av ett Romsdalskt kompani (20-30 dragoner enligt en nedskrivnen berättelse), vars mål var att erövra Jämtland till Danmark. Danskarna ville ta tillbaka vad de förlorat i freden vid Brömsebro 1645 i den s.k. Gyldenlövefejden 1675-1679. Danskarna hade också enligt uppgift satt ett pris på chefen, för de svenska styrkornas huvud, nämligen Carl Larsson Sparre (vilket skulle kunna förklara vad de gjorde i Graninge).

För att fienden skulle hitta till bruket i Graninge krävdes vägvisning, och en version säger att den jämtländska allmogen tvingades att visa vägen. En annan säger att de villigt ställde upp. Det är inte helt osannolikt att jämtarna var välvillig, eftersom de redan tagit ställning och valt Danmark-Norge (misstron mot det svenska styret var utbrett i provinsen). Vid tillfället hade Sparre samlat sina styrkor i trakten av Borgsjö i Medelpad (Borgsjö skans) vilket gjorde att bruket i Graninge var helt oskyddat. Bruksfolket kunde ju inte gärna göra motstånd på egen hand mot tränade soldater. Dock påstås det att allmogen i Sollefteå, Långsele och Helgum gick man ur huse när man fick veta om inkräktarna för att angripa dem, men då hade de dansk-norska dragonerna redan dragit sig tillbaka till Jämtland, alternativt dragit sig tillbaka för att undvika strid.

Det finns också en annan förhistoria om varför danskarna brände Graninge bruk. En finsk kapten vid namn Lars Gercke, som skickats från Skeppsholmen till Norrland, företog sig på eget bevåg en räd

från Medelpad in i Fors socken i östra Jämtland, där hans manskap brände ner elva gårdar den 7 september 1677. Kaptenen skickades tillbaka till Stockholm för räfst (räfst=grundlig undersökning av brott), men skadan var redan skedd och kanske var **Lars Gerckes** tilltag anledningen till att **Sparre** fick ett "pris på sitt huvud" och till att Graninge bruks brändes.

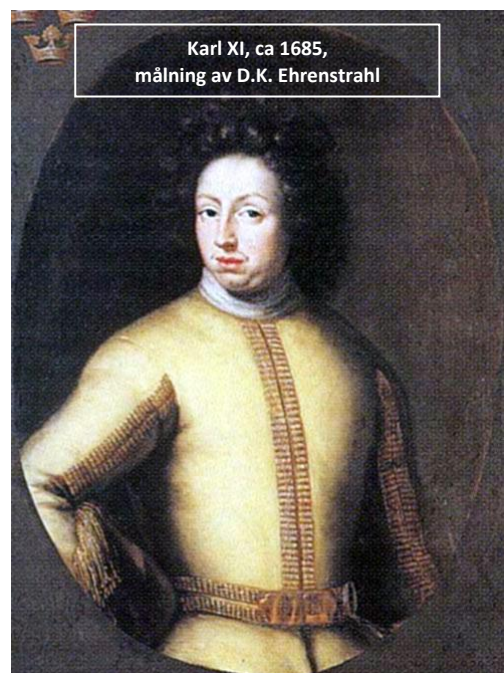
I oktober 1678 avskedades **Sparre** eftersom kung **Karl XI** inte var nöjd med hur han ledde den nordsvenska armén. Han avgick också från sin post som guvernör samma år. **Sparre** tjänstgjorde som lagman över Västernorrland, Jämtland och Härjedalen åren 1681-1691 och 1682 anlade han Karlströms bruk i Östergötland.

1682 var Graninge Bruk återuppbyggt, efter Danskarnas räd 5 år tidigare, och verksamheten kunde starta på riktigt den 29 november. Dock visade det sig att sjömalmen från Graningesjön var oduglig för järnframställning. Malmen som användes fraktades istället från Utö gruva i Stockholms skärgård med segelbåt till Hammar (utanför Kramfors), vidare till Sollefteå med s.k. haxe, eller flodhaxe, och därifrån vidare till bruket i Graninge med häst (ca 3 mil). Eftersom det inte fanns vägar skedde transporten från Sollefteå till Graninge vintertid med s.k. vinterforor. Vägen genom skogen mellan Sollefteå och Graninge kom att kallas "järnvägen" och användes i 200 år. Sammanlagt blev det en lång väg; över 50 mil med skepp, haxar och vinterforor. Inte mindre än 1 500 foror måste gå varje vinter från Sollefteå till Graninge för att förse bruket med den malm som behövdes, och sedan tillkom resorna åt andra hållet med stångjärn. Sparre begärde under uppbyggandet (1678) ytterligare tio års frihet från tionde och hammarskatt, vilket bergskollegiet beviljade.

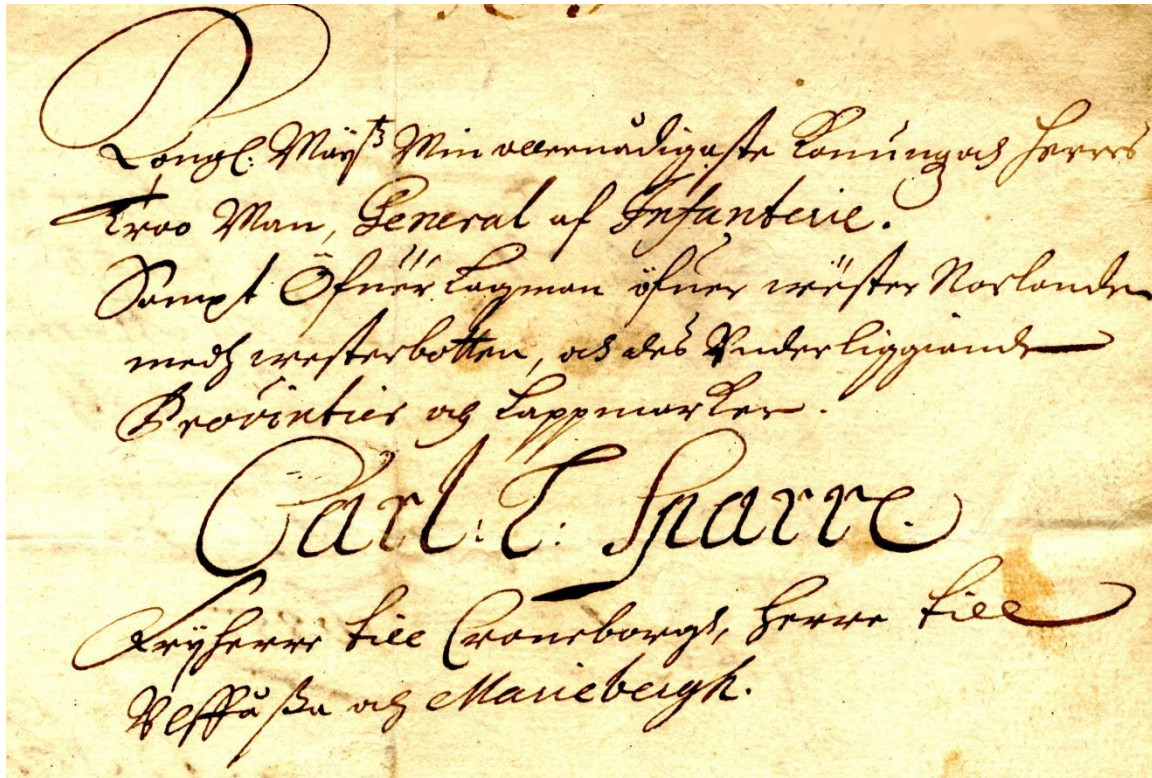
Motgångarna och slutet

Karl XI förde en annorlunda politik än **Gustaf II Adolf**, **drottning Kristina** och **Karl X Gustaf** och på 1680-talet började rejäla motgångar för **Sparre**. År 1681 inledde Karl XI en reduktion av adelns tillgångar och privilegier. Reduktionen innebar bl.a. att alla grev- och friherreskap skulle återgå till kronan, att köp och förpantningar skulle regleras, att gods som erhållits genom s.k. "ofrukt samma fordringar" skulle återgå till kronan. 1683 och 1684 utsträcktes reduktionen och 1686 genomfördes ännu en skärpning. För adeln innebar reduktionen en mycket stor godsminskning och en ekonomisk omvälvning. Reduktionen bidrog också till att öka det självägande bondeståndet, särskilt sedan en del återvunna gods sålts av kronan till bönderna. För kronan betydde reduktionen en avsevärd ökning av tillgångarna. Under **Karl XI:s** regering verkar summan ha varit kring 1 950 000 dalersilvermynt i årlig ränta.

De tidigare kungligheterna hade genom förläningar tillfört familjen **Sparre** stora lantegendomar. Dessa egendomar begärde nu **Karl XI** tillbaka genom resolution av reduktionskollegium. Efter en rättsprocess stod så den högdalige **Lars Fleming** (1621-1699) som ny ägare till förläningarna, bl.a. Graninge Bruk. **Sparre** hade kvar Holm säteri och Ulvåsa, men 1699 förlorade han även Ulvåsa, efter ytterligare rättsprocesser med olika fordringsägare. Holm fanns kvar i slakten till 1730-talet, då det köptes av **Jacob Pollack**, far till **Margareta Elisabeth Polack** som gifte sig med **Jacob Clason**, ägare till Graninge Bruk 1747-1750.

De sista åren av sitt liv var Sparre bosatt i Stockholm. Sparre hade tjänat två kungar, Karl X och Karl XI och vid Karl XII:s kröning var han en de herrar som bar tronhimlen över kungen, men nu levde han ganska knapert. Fattig och bortglömd tog han sitt liv i april månad 1702, kring 75 år gammal. Troligen skedde detta på hans tidigare gods Ulvåsa. Han begravdes den 11 april 1702 i Ulvåsa-graven i Ekebyborna (enligt Ekebybornas kyrkoböcker), i dagens Motala kommun i Östergötland, där även Ulvåsa ligger. På Ekebybornas större kyrkklocka finns hans namn och titlar och årtalet 1673.

Longt. Mijts Min vennemidigste Coningens Lovord
Exco Mann, General af Infanterie.
Dumst Öfver Leyman öfver vörst Norlunda
med vörstbottn, ved det Nederliggjande
Provincies og Lappmarsk.
Carl T. Sparre
Königliche Lie Cronenborgs, Gross Lie
Keffäsa og Mariebergk.

Daniel Nordin, arkivchef Näringslivsarkiv i Norrland, våren 2018